

О.-Х. Н. Нанзанова. Түрэлхи буяад уран зохёолоор хэшээл. 7-дохи анги. Хэшээлэй сэдэб: Хэрмэшэ — эрхим нүхэр, агнуурийн хүр хүлдэ

**Түрэлхи буяад уран зохёолоор хэшээл. 7-дохи анги.
Хэшээлэй сэдэб: Хэрмэшэ — эрхим нүхэр, агнуурийн хүр хүлдэ
(Б. Н. Ябжановой «Хэрмэшэ» гэнэн хөөрөөнөөр)**

© Нанзанова Очир-Ханда Найдановна

буяад хэлэнэй болон уран зохёолой багша,

Буяад уласай Загарайн аймагай

Асагадай дунда интернат-хургуули

Росси, 671339, Нарин-Асагад тосхон, Ц. Раднаевай нэрэмжэтэ үйлсэ, 6

Энэ сэдэбээр хоёр хэшээл үнгэргэгдэнэ

Зорилгонууд:

1) *хургалгын*: Б. Ябжановой «Хэрмэшэ» гэнэн хөөрөөн соохи нохойн дүрэ, тэрэнэй абари зан, габыа элирүүлхэ, зохёолоор хурагшадай мэдэсэ гуримшуулха, хурагшадые бээ даагаад тусхай литература дээрэ хүдэлжэ, сасуулгын анализ хэжэ хургаха;

2) *хүгжөөлгын*: хурагшадай харилсаанай болон шэнжэлгын эрхэ мэдэл бүрилдүүлхэ, тэдэнэй проектдэ хабаадаха шадабари, дүршэлын, бүлэгөөр хүдэлхэ шадабари хүгжөөхэ;

3) *хүмүүжүүлгын*: байгааляа гамнаха, амитадта гамтайгаар хандаха мэдэрэл түрүүлхэ.

Хэшээлэй хэрэгсэлнүүд: тусхай литература, мультимедийнэ презентаци.

Хэшээлэй түхэл: дүн гаргалгын хэшээл.

Хэшээлэй янза: проектнэ технологийн зүйлнүүдые хэрэглэн хэшээл-шэнжэлгэ.

Уридшалһан даабари: Б. Ябжановой «Хэрмэшэ» зохёол уншаха, нохойнууд тухай мэдээсэл суглуулха.

Хэшээлэй ябаса

I. Эмхидхэлэй үе. Мэндэшэлгэ.

II. Мэдэсын тон шухала удха шанартай байһаниинь элирүүлгын шата.

– Үхибүүд, оньһон үгэ уншагты, асуудалнуудта харюусагты.

«Малшанда нохой хэрэгтэй, ангуушанда буу хэрэгтэй» (оньһон үгэ).

1) Нохой хүнэй ажабайдалда ямар удха шанартайб?

2) Юундэ нохойе хүнэй нүхэр гэдэг бэ?

– Мүнөөдэр хэшээлдээ юун тухай хөөрэлдэхэбибди, таабаринуудые таажа мэдэе.

«Гэртэш хүбэриг,

Газааш хүбэриг».

III. Хэшээлэй сэдэб найруулжа хэлэлгэ болон зорилгонуудтай танилсалга.

– Үхибүүд, зүб даа. Энэ таабари гэрэй амитадай нэгэн болохо нохой тухай.

– Юундэ таанадта нохой тухай таабари дурдхагдааб?

хурагшадай харюунууд.

– Таанад гэртээ Б. Ябжановой «Хэрмэшэ» зохёол уншаха, нохойнууд тухай мэдээсэл суглуулха байгаат. Тиимэһээ хэшээлэймнай сэдэб ямар гээшэб? (хурагшад хэшээлэй сэдэб элирүүлнэ, дэбтэр соогоо бэшэнэ).

IV. Гэрэй даабари шалгалга.

Текст дээрэ хүдэлэлгэ. Хэрмэшэ — эрхим нүхэр, агнуурийн хүр хүлдэ гэхэн сэдэбээр шэнжэлгэ. Нурагшадта түсэб дурадхагдана, түсэбөөр хөөрэлгэ үнгэргэгдэнэ.

Түсэб.

1. Нохойн үнэн сэхэ зан абари.
2. Ангууша нохойн гайхамшагта ябадал.
3. Хэрмэшин гүлгэн наһан, абари зан.
4. Дайн нохойн ажабайдалда.
5. Нохойн наһанай эсэс.

V. Шэнэ мэдэсэ нээлгын шата.

1. Багшын оролто хөөрөөн.

«Балдан Насанович Ябжанов хадаа хүнэйшые, амитанайшые сэдхэлэй байдалые «Хэрмэшэ», «Нулимса» хөөрөөнүүд соогоо тон үнэншэмөөр зураглажа шадаа. Байгаалиин баялигуудһаа арьбажан байһан Сибирьтэ ажаһуугшадай ажахыда, илангаяа Түнхэнэй бурядуудта, нохойнууд хадаа тэдэнэй һахюуһан шэнги зэргэдэ гаргагдадаг. Тиимэһээ үхибүүдэйн оюун ухаан бодолой ба бэе махабадайнь тамирай хүмүүжүүлгэдэ тэдэнэр онсо һуури эзэлдэг байна», — гэжэ Б. Ширапов «Ябжановай саг» гэхэн статья соогоо тэмдэглэнэ. Хүн бүхэнтнай нохойтой ха юм. Антуан де Сент-Экзюпери «Маленький принц» гэхэн зохёол соогоо: «Мы в ответе за тех, кого приручили», — гэжэ бэшэе һэн. Тиимэһээ эзэн бүхэн өөрынгөө нохойн түлөө харюусалгатай байха ёхотой.

2. Уридшалан үгтэһэн даабари дээрэ хүдэлэлгэ (нохойнууд тухай мэдээсэл суглуулха).

а) *Нохой тухай онтохонууд, оньһон үгэнүүд, дуунууд, шүлэгүүд г. м.* Нурагшадай бэдэржэ олоһон даабаринуудые шалгалга.

Жэшээлхэдэ, нохой зүүн зүгэй литэдэ 12 жэлэй тоодо ородог. «Хортонхон дайсанин хоройлонш байдаг. Хонхон дуутай нохой нэгэн жэл» (*арадай дуунһаа*). *Сүүдхые тоолоһон литэ*: нохой саг — зүүн зүгэй литээр үдэшин 19 саһаа 21 саг хүрэтэр.

б) *Нохойн үүлтэрнүүд, нэрэнүүд. Нурагшадай шэнжэлхы элидхэлнүүд.*

– Манай нютагта ямар үүлтэрэй нохойнууд бииб, буряад үүлтэрэй нохой байдаг гү гэжэ гэртэһинһээ, аха заха зонһоо нурагшалаад, харюу үгэхэ байгаат.

3. Ёонирхол түрүүлхэ шата. *Монгол нохойтой танилсалга.*

– Мүнөө монгол нохой тухай ёонирхолтой мэдээсэл шагнагты (Морин хуур. № 5–6, 2005 он). Г. Н. Яворскаягай «Бангхар-монгол хорёошо» гэхэн статья соо монгол үүлтэрэй нохой тухай хэлэгдэнэ. Авторай тэмдэглэһээр, монгол нохой ямаршые өө-мөөгүй. Гарбалаараа тус нохойнууд «гардж» гэжэ түбэд нохойһоо угтай болоно. Зэрлиг гарбалаараа шоноһоо удхатай. Монгол нохойн хуушанай нэрэ «бавгар» — баабгай. Үнэхөөрөөшые, газаа түхэлөөрөө тэдэ нохойнууд баабгайда адлирхуу.

Интернеттэ буряад-монгол хотошо тухай мэдээсэл тантай олообди. Харин статьягай автор Г. Яворская нохойнуудай үүлтэр хэзээдэшые буряад байгаагүй гэжэ тэмдэглэнэ (www.ikcao.ru) Монгольская овчарка. Мальгинов // Собаководство. 1932. № 2).

О.-Х. Н. Нанзанова. Түрэлхи буяад уран зохёолоор хэшээл. 7-дохи анги. Хэшээлэй сэдэб: Хэрмэшэ — эрхим нүхэр, агнуурийн хүр хүлдэ

VI. Проект дээрэ ажаллалгын шата

1. Шэнжэлгын проектын байгуулга, гол шухала зорилго элирүүлгэ.

– Бидэ мүнөө тантай эдир шэнжэлэгшэд болохобди. Шэнжэлгэ үнгэргэхэ хадаа шэнжэлгын зүйлнүүдые элирүүлхэбди.

Шэнжэлгын сэдэб: Хэрмэшэ — эрхим нүхэр, агнуурийн хүр хүлдэ.

– Шэнжэлгын объект элирүүлэе. Ямар зохёол уншаабибди?

Шэнжэлгын объект: Б. Ябжановой «Хэрмэшэ» рассказ.

– Энэ зохёол сооһоо тодоор юу шэнжэлхээсэ һананабибди?

Шэнжэлгын предмет: Хэрмэшэ нохойн дүрэ, тэрэнэй габьяа.

– Тухайламжа элирүүлхын тула «Нулимса» гэхэн хөөрөө уншаабди. Г. Яворскаягай «Бангхар-монгол хорёошо» гэхэн статьятай танилсаабди. Хэрмэшин аша габьяа элирүүлхын тула монгол үүлтэрэй нохойтой зэргэсүүлэн хараха гэхэн гол проблемэ табяабди.

Тухайламжа: Нохойе гүлгэн наһанһаань хургаа хаа, эрхим нохой болохо, эзэндээ үнэн сэхэ, хургаал хайтай байха. Нохойдоо хайшан гээд ханданаби, тиимэл харюу абаха.

Шэнжэлгын аргууд: уран хайханай дүрэнүүдэй анализ, тусхай литература шудалалга, зэргэсүүлгэ.

– Мүнөөдэрэй хэшээлдэ иимэ шухала асуудал шийдхэхэ зорилготой байнабди: Хэрмэшэ нохойн дүрэ монгол үүлтэрэй нохойтой зэргэсүүлэн хараха.

2. Проект бэлүүлгэдэ орохо. Нурагшадаар бүлэглэмэл хүдэлмэри үнгэргэхэ.

Класс 4 бүлэгтэ хубаарна.

Проблемэ: Танай ханахада, Хэрмэшэ нохой болон монгол нохой ямар бэ? Зэргэсүүлэгты.

1-дэхи бүлэг. Хэрмэшин газраа түхэл, үнгэ зүһэ.

2-дохи бүлэг. Нохойн үнэн сэхэ абари зан.

3-дахи бүлэг. Нохой — агнуурийн хүр хүлдэ.

4-дэхи бүлэг. Эзэндээ хандаса, үнэн сэхэ алба хэлгэ. Нохой — хүнэй нүхэр.

Бүлэг бүхэндэ хүсэнэг үгтэнэ, даабарияа дүүргээд бэшэхэ.

Сасуулгын характеристикэ

№		Хотошо — бангхар, бавгар	Хэрмэшэ
1	Нохойн газраа түхэл, үнгэ зүһэ		
2	Абари зан		
3	Эзэндээ хандаса		
4	Нохой хургаа оньһон нюусанууд		

3. Зохёолоор тобшолол.

Энэ схемэ тайлбариллагты

4. Шэнжэлгын дүн гаргалга. Асуудалнууд.

1. Монгол нохой Хэрмэшэ хоёр ямар нохойнууд бэ?
2. Нохойдоо эзэдын хайшан гээд хандадаг бэ?
3. Хэрмэшэ монгол үүлтэрэй нохойдо адли байна гү? Ямар тобшолол гаргахаар бэ, тухайламжамнай баталагдана гү?
4. Эзэн нохой хоёрой харилсаан ямар байха ёһотойб?
5. Эзэнэй нохойдоо найнаар хандажа, хургажа, харууһалаа хаа, нохой ямар байхаб? (Хэрмэшин, монгол нохойн жэшээ дээрэ хэлэхэ). Манай тухайламжа баталагдаа гү?

5. Багшын тобшолол. Б. Ябжанов нютагайнгаа зоной эгээл дүтөөр ханаха нохойн абари зан найн мэдэхэ, гүнзэгы удхатайгаар хүн ба нохой хоёрой харилсаа харуулжа шадаһан байна. Хэрмэшэ нохойн дүрөөр нохойн эрхим абари зан Балдан Ябжанов харуулжа шадаа. Хүн бүхэн өөрынгөө нохойдо гамтайгаар хандажа, гүлгэн наһанһаань зүбөөр хургажа, эрхим нүхэд болохо аргатай.

VII. Нурагшадые сэгнэлгэ. Бүлэгүүдэй ажал сэгнэлгэ (нурагшад сэгнэнэ).

VIII. Гэрэй даабари. Зохёолго бэшэхэ (нурагша сэдэб өөрөө шэлэнэ). Сэдэбүүд: «Минии нохой», «Бангхар — монгол хорёошо», «Хэрмэшэ — эрхим нүхэр, агнуурийн һүр һүлдэ».

IX. Рефлекси. Танай ханахада, проектнэ ажаябуулгатай хэшээлнүүд һонирхолтой гү? Ямар шата тон хүндэ гү, али хүнгэн байгааб?

Литература

1. Бабуев С. Д., Бальжинимаева Ц. Ц. Буряд зоной нуудал байдалай толи. Улан-Удэ, 2004. Текст: непосредственный.
2. Буряд литература, 7-й класс. Ябжанов Б. Н. Хэрмэшэ. Улаан-Удэ, 1988.
3. Буряд литература. Хрестомати. 11 класс. Ябжанов Б. Н. Нулимса. Улаан-Удэ, 1996.
4. Буряд литература. 11 класс. Улаан-Удэ, 1990.
5. Елисеева И. А. Полякова Л. Г. Словарь литературоведческих терминов. Ростов-на Дону, 2002. Текст: непосредственный.
6. Ширапов Б. Балдан Ябжановой саг // Байгал. 2007. № 2.
7. Черемисов К. М. Буряд-оронд словарь. Москва, 1973. Текст: непосредственный.
8. Яворская Г. Н. Бангхар — монгол хорёошо // Морин хуур. 2005. № 5–6.
9. Монгольская овчарка. Мальгинов // Собаководство. 1932. № 2. URL: www.ikcao.ru (дата обращения: 07.09.2025). Текст: электронный.